

УДК 343.8

О.В. МИДВЕЦЬКИЙ, Жмеринська між-районна прокуратура

ПОЛІТИЗАЦІЯ ПОКАРАННЯ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: глобалізація, пенітенціарна система, політизація

За останні десятиліття глобалізація стала одним із найважливіших факторів впливу на формування пенальної політики сучасних держав. Наслідки такого впливу грандіозні: зміна ідеологічного обґрунтування покарання від реабілітації до відродження позитивістських концепцій, посилення ролі приватних акторів в пенальній сфері, яка до цього визнавалась виключно вотчиною держави, зміна концептуальної сутності в'язниці, широке використання альтернативних позбавленню волі санкцій, постійне збільшення в'язничного населення та ін. [1].

Політизація – це одна з примітних рис сучасного глобалізованого суспільства. Даний процес відбувається абсолютно в усіх сферах людського життя, не є виключенням і правова сфера, та пенальна, як її частина.

Даній проблемі приділялась увага зарубіжними науковцями (Д. Гарланд, Д. Саймон), проте вона не отримала висвітлення у вітчизняній науці. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що дане явище не характерне для вітчизняних реалій. Однак, проблема впливу глобалізації на пенітенціарну систему України, у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями, сьогодні є дуже актуальна. Враховуючи цей аспект, а також те, що в даний період відбувається реалізація проекту «Підтримка в'язничної реформи в Україні», дослідження проблеми політизації покарання є важливим для подальшого реформування пенітенціарної системи України. Тому метою даного дослідження є визначення на прикладі зарубіжних держав (зокрема, США) сутності політизації покарання, його причин та наслідків для пенітенціарних систем сучасних держав.

Коли ми говоримо про політизацію того чи іншого явища або процесу, то зазвичай маємо на увазі, що відбувається посилення політичного впливу, йому надається політичний окрас. Об'єктна сфера політики постійно і неухильно розширюється. Багато політологів називають цей процес політизацією суспільного життя і розглядають його як закономірне та прогресивне явище, яке демонструє поступальний розвиток людської спільноти [2]. Політизація в суспільному житті полягає в тому, що політичного характеру набувають явища та процеси, що відносяться не до політичної, а до інших сфер суспільного життя: соціальної, економічної, культурної, правової та ін. Це означає, що такі явища, які за своєю природою не є політичними і раніше були повністю або здебільшого поза сферою політичного життя, виявляються в сфері зіткнення політичних сил, внаслідок чого вони, з одного боку, набувають роль засобів досягнення тих чи інших політичних цілей, а з іншого – стають об'єктом впливу.

Звичайно, політична система так чи інакше впливає на всі сфери суспільного життя. Навіть у країнах з розвинутим громадянським суспільством практично не існує сфер, позбавлених політичного втручання. Однак політизація означає, що політичний вплив різко посилюється там, де він раніше був відсутній або мінімальний.

Питання, пов'язані з пенітенціарною системою, завжди так чи інакше попадали в сферу інтересів політичних кіл. По-перше, пенітенціарна політика є частиною загальнодержавної соціальної політики держави і тому формується в межах політичної системи та під впливом політичних сил, які знаходяться у влади. По-друге, ряд проблем, пов'язаних з виконанням покарання, важливі не лише в рамках пенальної системи, але й для всього суспільства загалом, у зв'язку з чим апріорі отримують політичне забарвлення.

Найяскравішим таким прикладом було (і в багатьох країнах залишається) питання смертної кари. Дебати навколо найвищої міри по-

карання точились на протязі ХХ століття, що вилилось у заборону смертної кари в більшості країнах світу. Участь у цій дискусії приймали не лише вчені-пенологи та кримінологи, але й громадські організації, політичні сили та велика кількість рядових громадян.

Враховуючи важливість даного питання та його неоднозначність, цим скористались політики, які наперобій обіцяли скасувати чи залишити дане покарання в залежності від настроїв громадськості. Таким чином проблема смертної кари стала першим питанням пенітенціарної політики, що було винесено на розсуд публіки та стало предметом політичних дискусій. Прикладом тут слугують США, де дане питання завжди стояло дуже гостро і дебати навколо найвищої міри покарання дуже часто використовувалось політиками в їхніх електоральних кампаніях [3, с.69].

В епоху глобалізації політизація пенітенціарних питань досягла апогею. Якщо раніше політики спекулювали в основному на економічних і соціальних проблемах, то сьогодні, коли в розвинутих країнах такі питання давно вирішені, необхідно знаходити нові напрямки агітації виборців. Пенітенціарна політика стала одним із таких напрямків.

За останні півстоліття всі ключові питання пенальної політики в західних країнах мали політичне забарвлення. Зокрема, крах реабілітаційного ідеалу, що стало переломною подією у розвитку кримінології та пенології, окрім наукового має і політичний фундамент.

В середині 1970-х соціальний і політичний клімат в США дозрів для змін. І консерватори і ліберали були готові відмовитись від реабілітації, хоча й з різних причин. Консерватори вважали реабілітацію «м'якою для злочину». Лібералам, з іншої сторони, не подобалась надмірна свобода дій надана судовим і виправним чиновникам в ім'я реабілітації. Як раз в цей час вийшла друком стаття Р. Мартінсона, проголошуючи, що «нічого не працює». Як виявилось, його дослідження стало саме тим, що було потрібно для противників реабілітаційного ідеалу, і в кінці воно стало науковим

виправданням для відмови від реабілітації і народження «жорсткої політики для злочину», яка є ідеологією системи кримінального правосуддя сьогодні. Деякі науковці ставлять під сумнів значимість роботи Р. Мартінсона, зазначаючи, що коли праця Роберта Мартінсона вперше була опублікована, вона відразу ж привернула увагу науковців, чиновників, практиків та навіть популярних ЗМІ. Його робота забезпечила наукову базу для однієї з найвизначніших змін в історії сучасної виправної системи Америки. Зазвичай дуже рідко одиничне дослідження мобілізує такі вагомні зміни, і у випадку з роботою Р. Мартінсона, було продемонстровано, що більшу роль відіграла ситуація, ніж важливість проведених досліджень. Натомість комбінація сприятливих умов вилилась у піднесення роботи Р. Мартінсона до одного з найвизначніших досліджень у сучасній історії кримінального судочинства [4]. Каллен і Хендрю зазначили, що доктрину «нічого не працює» краще розглядати як соціально сконструйовану реальність, ніж доведену наукову правду [5]. Дуже велику роль у цьому «конструюванні» відіграли саме політичні сили, які були безпосередньо зацікавлені у краху реабілітації.

Відомий закон «three strikes and you're out» також приймався під впливом політичних сил. Зокрема, підтримку даного законопроекту висловлював тодішній президент США Білл Клінтон [6] та ряд інших американських політиків. Прийняттю даного закону передували вбивства неповнолітньої Полі Клаас, Кімбер Рейнольдс, які сколихнули американське суспільство та визвали хвилю обурення через м'якість покарання злочинців (засуджений у справі Кімбер Рейнольдс отримав 9 років позбавлення волі з можливістю дострокового звільнення при умові відбуття половини терміну ув'язнення та позитивної поведінки) [7]. 1994 рік був роком виборів в Палату Представників і обидві політичні партії шукали аргументів на підтримку своїх кандидатів. Ситуація навколо вищезгаданих вбивств і запровадження закону «three strikes and you're

out» стала чудовим предметом для передвиборчої агітації як республіканців так і демократів [7].

Сьогодні також можна навести ряд прикладів політизації пенітенціарних питань. У 2009 році Барак Обама підписав наказ про закриття в'язниці в Гвантанамо та ряд інших «неофіційних» в'язниць ЦРУ [8]. Найбільш обговорюваною темою з політичних трибун стала проблема збільшення кількості в'язничного населення та питання приватизації пенітенціарних установ [9].

Політизація покарання загалом характерна для західних держав і практично відсутня на теренах колишнього СРСР. Тим не менш, можна навести ряд прикладів, коли питання кримінально-виконавчої політики ставали предметом передвиборчих обіцянок, або політичного обговорення в наших найближчих сусідів. Так, у передвиборчих програмах кандидатів в президенти РФ в 2012 році зустрічались заклики до поновлення смертної кари (Г. Зюганов [10], В. Жириновський [11]) та обіцянки проведення амністії за певні категорії злочинів (М. Прохоров [12]).

Аналізуючи наведені приклади політизації пенітенціарних питань, можна виділити основні причини такого явища:

– по-перше, це зростання важливості окремого аспекту пенітенціарної політики для громадськості внаслідок певних подій. Політичні сили постійно проводять моніторинг громадського інтересу. Коли якась подія викликає підвищену увагу з боку населення, політики розглядають її крізь призму політичної вигоди. Користуючись ажіотажем навколо того чи іншого питання, політичні сили проводять власну агітацію, граючи на настроях публіки. Щодо пенітенціарної сфери, то найчастіше такою подією-катализатором є резонансний злочин. Так було у випадку з законом «three strikes and you're out».

Тут необхідно зазначити, що така політизація здійснюється не лише за ініціативою політиків. Дуже часто громадськість сама ініціює політизацію пенітенціарних питань. Ва-

жливу роль у даній ситуації відіграє політична обстановка та політичний період. Якщо подія відбулась у виборчий період, то в основному тут роль ініціатора беруть на себе політичні сили. Також певні політики можуть шляхом політизації якогось пенального питання «нагадати» про себе. Коли ж на політичній арені спостерігається затишшя, то громадськість (це може бути певна соціальна група, організація, інколи взагалі окрема особа) намагається перевести вирішення певного питання в політичну сферу. Це здійснюється з метою заручитись підтримкою певних політичних сил, та, як результат, залучення значного арсеналу інструментів для досягнення своїх цілей;

– по-друге, лобіювання пенітенціарних питань зацікавленими приватними акторами. Відколи пенітенціарна система зарубіжних держав перетворилась фактично на індустріальний комплекс, лобіювання інтересів в пенальній сфері стало постійною практикою. В даному випадку політики «протягують» пенальні реформи «на замовлення». Тут немає громадського інтересу, однак політичні сили намагаються його «знайти», щоб залучитись підтримкою населення. Найяскравіше в епоху глобалізації це проявляється у зв'язку з приватизацію пенітенціарних інститутів.

Політизація покарання є складним і неоднозначним процесом, в якому приймає участь велика кількість суб'єктів (політичні сили, громадськість, наукові кола). Неоднозначність даного процесу проявляється в наслідках, які вона тягне за собою, для пенітенціарних систем сучасних держав.

Головною проблемою політизації покарання стало те, що експерти та практичні працівники в цій галузі були виключені з процесу вироблення пенальної політики, і новим джерелом підтримки стала громадськість. Такі тенденції викликають занепокоєння у науковців, оскільки це веде до депрофесіоналізму при прийнятті рішень у пенальній сфері. Д. Гарланд зазначає, що обговорення політики контролю за злочинністю було переміщено від ек-

спертів і стало тепер головною частиною виборчого процесу, в результаті чого кримінальна політика розвивається на основі схвалення тих чи інших заходів публікою [13, с.13].

Сьогодні пенітенціарна політика є результатом політичних дебатів. Професіонали, які раніше повністю визначали напрямок пенальної політики держави, ґрунтуючись на наукових даних, сьогодні позбавлені такої можливості. Дуже часто вони фактично працюють на політичні сили, розробляючи пенальні реформи в рамках заданих їм параметрів. Таким чином, вони виконують політичні замовлення, надаючи їм вигляду науково обґрунтованих рішень.

Відсторонення професіоналів від процесу вироблення пенітенціарної політики виливається в парадоксальні результати: експерти не приймають рішень, однак змушені втілювати їх у життя. Таке збереження професіоналів-пенологів на стадії виконання «політичних» реформ в пенальній сфері дозволяє дещо амортизувати шкоду, яка завдається політизацією покарання. Однак ця амортизація не може повністю нівелювати негативні наслідки прийняття політизованих рішень, оскільки загальний напрямок пенітенціарної політики та нормативна база формуються, як ми зазначили, вже не експертами, а політиками. Практики ж змушені працювати в тих рамках, які були їм визначені.

Оскільки пенологів було переведено на задній план у пенальній сфері, то головну роль тепер відіграє громадськість та політичні сили. Така зміна суб'єкта формування пенітенціарної політики тягне за собою прийняття рішень, які не є науково обґрунтованими та виваженими.

Громадськість є емоційною та не враховує об'єктивних обставин. Особливо чітко це проявляється після резонансних злочинів, коли публіка керується жагою помсти та страхом перед злочинністю, вимагає посилення кримінальної відповідальності або навіть відновлення смертної кари. Підтримуючи такі жорсткі реформи в стані афекту, громадянин

не приймає до уваги можливі наслідки таких змін. Це пов'язано як з браком знань, так і соціологією маси.

Щодо політичних сил, як суб'єктів вироблення пенітенціарної політики, то вони ініціюють реформи, керуючись лише тими завданнями, які стоять перед ними в конкретний момент. Кандидатів, які, проводячи виборчу кампанію, використовують як засіб агітації певні пенітенціарні реформи, не цікавить, які наслідки в майбутньому це буде мати. Тому пропонуються реформи, які будуть мати успіх в електорату, а не ті, що визначені професіоналами, як необхідні.

Результати такого негативного впливу політизації покарання є доволі серйозними. Зокрема, збільшення кількості в'язничного населення, що є проблемою номер один у пенальній сфері всіх сучасних держав, не в останню чергу, спричинено політизацією покарання. Всі ті реформи пенітенціарної системи (відмова від реабілітації, посилення відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, відродження позитивістських концепцій та ін.), які в результаті дали небачений раніше ріст кількості осіб позбавлених волі, були ініційовані в першу чергу політиками або публікою.

Однак, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, політизація покарання здійснює й позитивний вплив. Проблеми пенітенціарної системи зазвичай залишаються осторонь уваги публіки, якщо вони не проявляються у наглядних результатах. Дуже часто пенологи не мають змоги провести необхідні реформи, оскільки не мають підтримки та необхідних засобів. У такому випадку політизація покарання може стати виходом із ситуації. Звертаючись за допомогою до політиків та шукаючи підтримки публіки, пенологи отримують можливість провести необхідне реформування пенітенціарної системи.

Цікавим у даному випадку є приклад Ірландії. У зв'язку з президентськими виборами в 2011 році виконавчий директор Трасту Ірландської Пенальної Реформи (Irish Penal Reform Trust) Лаям Херрік звернувся з листом

до всіх кандидатів у президенти [14]. У цьому листі Херрік висловив прохання про внесення у передвиборчі кампанії питань, пов'язаних з пенальною реформою, зокрема, підкреслив необхідність визначення пріоритетною у даній кампанії ситуації з дотриманням прав людини в ірландських в'язницях.

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо таке визначення політизації покарання – це процес посилення політичного впливу на пенітенціарну систему та переміщення сфери прийняття рішень із площини науково-професійної пенальної діяльності у площину політичних дискусій.

Дане дослідження проведене ґрунтуючись на зарубіжному досвіді, зокрема на прикладі США. Що стосується вітчизняних політичних реалій, то на сьогоднішній день політичні сили ще не включають у передвиборчі стратегії питання, пов'язані з пенітенціарною політикою. Однак, можна легко спрогнозувати, що така ситуація рано чи пізно зміниться. Вичерпавши всі економічні та соціальні аргументи, політичні сили будуть змушені шукати нові напрямки агітації громадян, в тому числі, й у сфері виконання кримінальних покарань. Для того, щоб політизація в Україні мала лише позитивні наслідки, дуже важливо засвоїти досвід тих країн, де даний процес вже став частиною як політичного, так і правового, і соціального життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мидвецький О. В. Філософія покарання в епоху глобалізації / О. В. Мидвецький // Актуальні проблеми європейської інтеграції : збірник статей з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. Ягунова. – 2011. – Вип. 6. – С. 126–134.
2. Расторгуев В. Н. Политизация / Расторгуев В. Н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0128192:article#r1_1.
3. Jonathan Simon Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed

American Democracy And Created a Culture of Fear. – Oxford University Press, 2007. – P. 69.

4. Travis W. Franklin, Jacinta M. Gau, Travis C. Pratt Key Ideas in Criminology and Criminal Justice // Key Idea: Rehabilitation is Dead [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sagepub.com/upm-data/36811_6.pdf.

5. Rick Sarre Beyond 'What Works?' A 25-year Jubilee Retrospective of Robert Martinsons Famous Article [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aic.gov.au/events/aic%20upcoming%20events/1999/~~/media/conferences/hcpp/sarre.pdf>.

6. Clinton Qualifies His Support of 3-Strikes Effort [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://articles.latimes.com/1994-02-16/news/mn-23569_1_crime-bill.

7. Douglas W. Kieso The California Three Strikes Law: The Undemocratic Production of Injustice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://facts1.live.radicaldesigns.org/downloads/0Frontmatter\[1\].pdf](http://facts1.live.radicaldesigns.org/downloads/0Frontmatter[1].pdf).

8. Obama Orders Secret Prisons and Detention Camps Closed [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2009/01/23/us/politics/23GITMOCND.html?_r=1&src=tp&pagewanted=all.

9. President Obama's IncarcerNation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationofchange.org/president-obama-s-incarceration-1335274655>.

10. О предвыборной программе кандидата на пост президента России Г. Зюганова [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://russian.china.org.cn/news/txt/2012-03/02/content_24786941.htm.

11. Предвыборная программа В. В. Жириновского 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bogatoe.info/russian-news/976-predvybornaya-programma-vv-zhirinovskogo-2012>.

12. Программа Прохорова: отменить призыв в армию и ЕГЭ, вернуть астрономическое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/news/lenta/2012/01/20/n_2173033.shtml.

13. David Garland *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. –University of Chicago Press, 2001. – P. 13.

14. Presidential Election 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iprt.ie/contents/2208>.

Мидвецький О. В. Політизація покарання в епоху глобалізації / О. В. Мидвецький // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 460–465 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12movveg.pdf>

Досліджено вплив глобалізації на формування пенітенціарної політики сучасних держав; фокусується увага на процесі політизації покарання. На прикладі зарубіжних держав визначаються основні причини даного процесу та наслідки його впливу на пенітенціарні системи. Надані прогнози щодо розвитку даного явища в Україні.

Мидвецький О.В. Политизация наказания в эпоху глобализации

Исследовано влияние глобализации на формирование пенитенциарной политики современных государств; фокусируется внимание на процессе политизации наказания. На примере зарубежных государств определяются основные причины данного процесса и последствия его воздействия на пенитенциарные системы. Даны прогнозы развития данного явления в Украине.

Midvetckiy O.V. The Politicization of Punishment in an Era of Globalization

The effect of globalization on the formation of the penal policy of modern states focuses on the process of politicization of punishment. In the case of foreign states are determined by the main causes of this process and the consequences of its impact on the prison system. Forecasts are given for this phenomenon in Ukraine.